

А. Труба

СТРУКТУРА ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ СОСТОЯНИЯ

Статья посвящена классификации функционально-семантической категории состояния, выделению и описанию её микрокатегорий. В статье подробно рассмотрены разные варианты семантической классификации функционально-семантической категории состояния и предложена альтернативная классификация.

Ключевые слова: функционально-семантическая категория состояния, микрокатегория.

H. Truba

STRUCTURE OF FUNCTIONAL SEMANTIC CATEGORY OF STATE

This article is devoted to the classification of the functional semantic category of state and description of the microcategories. Different semantic classifications are considered in details and another one is proposed.

Key words: functional semantic category of state, microcategory.

УДК [811.162.1+811.161.2]:373.42/.45:821.162.1(091)“18”(477+438)

Н. М. СОВТИС

РОЛЬ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ З ЕТНІЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ХІХ ст.

У статті розглянуто питання запозичення української лексики до складу польської літературної мови ХІХ ст. Досліджено шляхи проникнення, а також особливості функціонування українізмів. Встановлена роль польських письменників з етнічних українських земель у формуванні словникового складу польської літературної мови.

Ключові слова: українізм, романтизм, лексичне запозичення, польська літературна мова.

З інтенсивним розвитком мовознавчої науки вивчення історично зумовлених взаємозв'язків між мовами слов'янських народів набуває дедалі більшої актуальності. Вчені неодноразово зверталися до проблеми взаємозв'язків між слов'янськими мовами. Однак, як правильно відзначив В. Ташицький, у цій галузі досліджень «нас чекає ще не одна несподіванка» [1, с. 86].

На особливу увагу в польській лінгвістиці заслуговують роботи, присвячені дослідженню мови творів тих польських письменників, які зазнали у своїй творчості впливу української мовної стихії. Серед них праці В. Дорошевського про мову творів Теодора Томаша Єжа, С. Грабця про окраїнні діалектні явища польських письменників ХVІ—ХVІІІ ст., які походили з етнічних українських територій, дослідження А. Болеського, М. Юрковського мови творів Ю. Словацького тощо. Дослідження такого плану мають велике значення, оскільки белетристичний стиль, як зазначав В. М. Русанівський [1, с. 88], був завжди провідним у формуванні національної літературної мови. Проте іншомовні елементи у художній літературі вживаються найчастіше зі стилістичною метою (для вираження відповідних позитивних чи негативних емоцій, для створення місцевого колориту). Разом з тим може зростати кількість слів з комунікативною функцією. За певних історичних умов взаємозв'язки між літературними мовами можуть набувати глибшого змісту, відбувається взаємопроникнення стилістично нейтральної лексики.

Нашою метою є виявлення та аналіз українізмів, які використовують у своїх творах польські письменники з етнічних українських земель, з'ясування особливостей проникнення запозичень та їх функціонування у словниковому складі польської літературної мови ХІХ ст.

Українізмами називаємо власне українські слова, а також запозичення, які проникли до польської мови через українське посередництво.

Протягом певних історичних періодів вплив української мови на польську зазнавав змін. До українського слова зверталися ще старопольські письменники. У їхніх творах виступають не раз українські селяни, козаки, міщани, які говорять цілі монологи українською мовою. Лексичні елементи українського походження інтенсивно використовуються спочатку в пасторальній поезії, де селянські елементи були природними, а згодом відіграють роль елементів високого стилю: *bohater, krynica, sielanka*. Це залишається сталою рисою польської мови до ХІХ ст. У ХІХ ст. носієм української культури в польській мові стає художня література (найбільш інтенсивно

цей процес відбувається у ХІХ ст.). У період романтизму, напевне, більшість читачів знала українську мову, оскільки автори не тільки вводять у текст запозичення з української мови, але й пишуть українською мовою. Слід згадати твори А. Шашкевича, Т. Падури, С. Осташевського, П. Свенціцького тощо. Ставлення до їхньої української творчості не є однозначним, але вони відіграли безсумнівну позитивну роль щодо популяризації української літератури серед польської громадськості.

Звертання польських літераторів до українського слова можна пояснити походженням багатьох письменників з України. Значна частина письменників належала до небагатої шляхти, отже, у спілкуванні з народом їх не відділяли певні бар'єри, і таким чином письменники мали змогу пізнати селянські звичаї, обряди. Багато хто з письменників трактував українську землю як рідну і намагався показати світові її природні та духовні багатства. За межі України також виходить захоплення українською піснею. Українські мелодії стали модними серед поляків і слугували темою для композиторів — таких як Козловський, Ясінський, Коморовський та Монюшко. Істотну роль у польському літературному українофільстві відіграв також політичний фактор. Загальним історіософічним завданням як письменників “української школи”, так і їх попередників періоду просвітництва та передромантизму було простежити причини падіння Польщі та прояснити темні сторінки польсько-українського, шляхетсько-козацького співіснування.

Щодо розвитку польської мови, то в ХІХ ст. польська літературна мова перебувала на такому рівні розвитку, була настільки незалежною від діалектів, що розвивалася, незважаючи на різноманітні політичні, а згодом територіальні перешкоди. Однак навіть у творчості А. Фредра, на думку Б. Залеського, спостерігаємо численні відхилення від загальнопольської норми у вигляді лексичних запозичень з української мови [10, с. 23]. А. Фредро був дуже освіченою людиною, знав кілька іноземних мов. Можна стверджувати, що автор свідомо використовував у прозових творах українізми. Щодо аналізу мови творів Теодора Томаша Єжа, то в 1949 році В. Дорошевський видав працю, в якій проаналізував українські запозичення у творах письменника. Всього було зафіксовано сорок три іменники: *basaman, chatyna, detyna, hładysz, sierotylna* та ін.; сім прикметників: *blahocgestywy, siromaszny, sumny* тощо; сім дієслів: *balakać, merezyc, poduzac* тощо; сім невідмінюваних слів [4, с. 19—27]. На думку В. Дорошевського, зважаючи на походження письменника, а також на значний літературний доробок, запозичень повинно було бути значно більше.

На особливу увагу заслуговує поняття “українська школа”, яке, як відомо, увійшло в історію польської культури. Творцями цієї школи вважають вихідців з Правобережної України: А. Мальчевського (1793—1886), Б. Залеського (1802—1886), С. Гошинського (1803—1876), Т. Падуру (1801—1872) та інших, котрі свого часу навчалися в Уманській школі базиліан та Кременецькому ліцеї. Джерелом написання творів для них були українські народні пісні, легенди, перекази, а також життя українського народу, серед якого письменники провели своє дитинство. Перші твори митців можна схарактеризувати як прагнення до зображення екзотики, регіоналізму, яке згодом переходить у захоплення цікавою і багатою культурою, фольклором сусіднього народу, подекуди навіть туги за втраченою землею. Інтерес до народної творчості, власної історії, а також до причин втрати власної незалежності особливого змісту набуває в час розподілу Польщі.

На підставі аналізу мови творів Б. Залеського Т. Лер-Сплавінський робить висновок, що саме завдяки Б. Залеському та іншим поетам — вихідцям з українських земель велика кількість українізмів отримала право на громадянство в польській мові. С. Гошинський, А. Мальчевський і навіть Ю. Словацький вважали за необхідне вживати українські лексичні елементи, коли зверталися до української тематики: *przyholubić, wyhodować, bajdużyć, porohy, hoże motodyce, czajki, burzany, kurhanu* [2, с. 67].

Значну роль у запозиченні українізмів у польській літературній мові відіграла творчість Ю. Словацького. Українські мотиви найкраще простежуються у творах «Срібний сон Саломеї», «Дума українська» (1826), «Дума про Вацлава Жевуського» (1832). Оригінальне розкриття української теми передбачало введення в художні тексти українських лексичних запозичень. А. Болеський у своїй праці “Słownictwo Juliusza Słowackiego” фіксує близько 120 українізмів: *hreczka, kozak, motodyca, niezabudka, oczeret, step, rozhowor, wataha, sotnik, wertep* і ін. [3, с. 139—140]. Лексема *step* використовується у творах поета 55 разів. Якщо порівняти з іншими письменниками, то у творах А. Міцкевича — 58, у Б. Залеського — 67, якщо порівняти з українською літературою, то у творах Т. Шевченка — 128 [3, с. 53]. Серед зафіксованих українізмів є назви зброї, рослин, транспортних засобів. Переважна більшість зафіксованих українських лексичних елементів увійшла до польської літературної мови: *ataman, burka, chata, dumka, hoży, jar, kozak, step* тощо. [3, 132—135]. М. Юрковський у монографії “Ukrainizmu w języku Juliusza Słowackiego”, звертає увагу на використання у мові творів низки суфіксів під впливом української мови: **-czuk** (*cyganczuk*), **-un** (*rzesun, widun*), **-ycha** (*guslarycha*), **-enka, -enko** (*lutenka, stworzenko, wiszenka*). Часто відбувається зміна роду

іменників: *błyszcz, cień, ciern, ptaszka* (ж. р.), *obrącz, chudzina* (ч. р.), *cudo, drewo* (с. р.) [7, 124—125].

Безумовно, якби українські елементи вживали лише письменники українсько-польського пограниччя, це б свідчило про певну маргінальність явища. Саме тому на особливу увагу заслуговує використання українізмів такими польськими авторами: А. Міцкевичем, М. Конопніцкою, Ю. І. Крашевським, В. Реймонтом, Е. Ожешковою, С. Виспянським тощо. Використання українізмів цими письменниками свідчить про значне поширення українських елементів, а також про більш пізнє запозичення окремих лексем. Деякі назви були введені, щоб надати певного колориту творам або підкреслити походження героїв: *kurzeń, słoboda, rohatyna, łuczyna, kuszcz*, інші — як стилістично нейтральна лексика: *tabun, chmyz*.

Якщо проаналізувати українські запозичення, які проникли до польської літературної мови саме в XIX ст., то В. Дорошевський у словнику польської мови [9] подає лексеми, які належать до різних тематичних груп: побутова лексика: *bundz, chołodziec, mataługa, korowaj, kusca*; флористична та анімальна лексика: *bodiak, chmyz, kuszcz, chmyz, tabun, derkacz*; топографічні назви: *basztan, szahary, halawa, kotbań, lewada, step*; а також дієслівна лексика: *bajdykować, borykać się, buszować, czupurzyć się, czwanić się, haratać, hołubić, kałamucić, ochajtnąć, spatki*. Виділяємо також назви, пов'язані з культурою, звичаями українського народу: *hopak, korowód, kupała, batabajka, baraban, bohomas, widun* тощо. У словниковій статті В. Дорошевського більшість запозичень представлено прикладами з творів польських письменників. Найбільше цитат засвідчено з творів Ю. Словацького, Т. Єжа, деяких інших.

Щодо шляхів запозичення української флористичної та побутової лексики до польської літературної мови, на нашу думку, не слід відкидати ролі письменників, які використовували ці лексеми у своїх творах. Так, на значну увагу заслуговує творчість Б. Діаковського, роль якого у поширенні назв, пов'язаних з навколишнім середовищем, можна порівняти з роллю К. Клюки у більш ранній період.

У творах польських письменників фіксуємо українську лексику, спільнослов'янську, активізовану в польській літературній мові під впливом української: *bodiak, szerep, hataburda, halawa, hopak, kotbań*, а також слова, запозичені українською зі східних та інших мов: *jołop, szumak, basztan, tabun*. У деяких лексемах спостерігається зміна семантики в порівнянні з функціонуванням цього слова в українській мові. Наприклад, *chmyz* фіксується в польській мові з XIX ст. зі значенням 'кущі, зарості, гілки', а також 'малий коник, шкапа', 'малий чоловік, непомітний' [5, с. 215; 8, 1, с. 287]. Значну кількість запозичень становлять застарілі слова: *hajdawery, mereżka, hlak, koromysto, łuczyna, spatki*. Деякі називають реалії, які характерні лише для культури, життя та побуту українського народу, тобто їх використання в польській розмовній та писемній мові стилістично обмежене: *hopak, korowaj* та ін. Варто виділити лексеми, які не лише вкорінилися в польській мові, але функціонують у сучасній польській мові та її різновидах як власне польські слова, які у носіїв мови вже не асоціюються з українізмами: *borykać się, buszować, czupurzyć się, hulać, hołubić, korowód, mereżka, tabun, wataha*.

Отже, використання українських елементів польськими письменниками сприяло проникненню українізмів до лексичного складу польської літературної мови XIX ст. Деякі з цих слів назажди ввійшли до складу польської мови, інші зникли разом з епохою, що їх витворила. На нашу думку, вплив письменників-романтиків, які походили з етнічних українських територій, назажди залишив у польській літературній мові вагомий лексичний слід, який у поєднанні з більш ранніми українськими запозиченнями став одним із вагомих складових елементів польської мови. На жаль, це був останній період, коли можемо говорити про українську мову в польській літературі або про українські запозичення в польських творах. Лише незначну кількість нових запозичень фіксуємо в польській літературній мові XX ст.

1. Русанівський В. М. Польська ділова мова XVI—XVII ст. як джерело вивчення її історії взаємин з українською / В. М. Русанівський // Славистичний збірник. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 86—96.
2. Лер-Сплавинский Т. Польский язык / Т. Лер-Сплавинский. — М.: Изд-во иностранной лит., 1954. — 356 с.
3. Boleski A. Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825—1849) / A. Boleski. — Łódź, 1956. — 246 s.
4. Doroszewski W. Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Milkowskiego) / W. Doroszewski. — Warszawa, 1949. — 417 s.
5. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej / A. Fałowski // Krakowskie Zeszyty Ukraińoznawcze. — Kraków, 1995. — Т. III—IV. — С. 209—241.
6. Hrabec S. Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w. / S. Hrabec. — Toruń, 1949. — 159 s.
7. Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego / M. Jurkowski // Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. — Wrocław: PAN, 1974. — S. 105—135.
8. Karłowicz J. Słownik języka polskiego / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. — Warszawa, 1900—1927. — Т. I—VIII.
9. Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. — Warszawa: PWN, 1958—1969. — Т. I—XI.
10. Zaleski J. Język Aleksandra Fredry. / J. Zaleski. — Wrocław, Warszawa, Kraków: PAN, 1969. — 186 s.

Н. Н. Совтыс

**РОЛЬ ПОЛЬСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ИЗ ЭТНИЧЕСКИХ УКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ
В ФОРМИРОВАНИИ ЛЕКСИЧЕСКОГО СОСТАВА ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКА XIX ВЕКА**

В статье рассматривается вопрос заимствования украинской лексики в состав польского литературного языка XIX в. Исследованы пути проникновения и особенности функционирования украинизмов. Установлена роль польских писателей из этнических украинских территорий в формировании словарного состава польского литературного языка.

Ключевые слова: украинизм, романтизм, лексическое заимствование, польский литературный язык.

N. Sovtis

**THE ROLE OF THE POLISH WRITERS FROM THE ETHNICAL UKRAINIAN TERRITORIES
IN SHAPING THE LEXICAL BODY OF THE POLISH LANGUAGE**

The article under the consideration deals with Ukrainian lexical borrowings as an inseparable part of Polish literary language in the 19th century. The penetration and peculiarities of ukrainisms are researched in this investigation. The role of the Polish writers from the ethnical Ukrainian territories in shaping the lexical body of the Polish language is being estimated.

Key words: ukrainism, romanticism, lexical borrowings, the Polish literary language.

УДК 811.161.1'[276.12+373.46]

Н. Л. ДРОБЫШЕВА

«ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ» В БЫТОВОЙ ЛЕКСИКЕ

Работа посвящена анализу лексики, описывающей специальные реалии в общей коммуникации. Показано, что для именовании специальных артефактов в общей речи используются многообразные лексические единицы, различия которых со специальной лексикой обусловлены прежде всего особенностями быденного и научного знания.

Ключевые слова: бытовая лексика, специальная лексика, консубстанциональные слова, неопределённые номинации.

В XX веке в специальной литературе активно вводится в оборот тема повседневности, происходит переосмысление значения и роли быденного, общеупотребительного языка. Повседневное знание становится равноправным объектом исследований, и всё чаще речь идёт о взаимодополняемости научного и повседневного знания. Широкою поддержку в различных направлениях гуманитарного знания получают идеи Э. Гуссерля (1859—1938), в соответствии с которыми, в частности, признаётся, что «в основе всех видов специализированной познавательной деятельности — науки — находится не прочный фундамент безусловного знания, но противоречивый «жизненный универсум»» [3, с. 453], являющийся смысловой опорой научного знания. Отмечается, что мир очевидностей повседневного знания взаимодействует с наукой, влиет на неё, являясь её предпосылочной базой.

Повседневное знание о мире — это представления людей о природе, условиях жизни, самих себе, обществе и т. д., складывающиеся в естественном жизненном процессе и общении. Для быденного знания характерны разрозненность, хаотичность, ситуативность, непосредственная очевидность восприятия, наивная картина мира, а также изначальная нерасчленённость. Реальное знание, которым обладают люди в повседневной жизни, составляет фоновое знание социума и используется его членами в качестве универсального знания, пригодного для различных сфер человеческой жизни. Быденное знание первично в концептуальном отношении. В сфере предметов и явлений повседневного жизненного опыта сложился естественный общий язык, оформились основные понятия, в той или иной степени применимые и для абстрактных теоретических построений языков для специальных целей. Языки для специальных целей являются расширением естественного языка, прежде всего в части терминологии, и используют естественный язык в качестве готового ресурса. Специфика повседневного знания заключается в том, что оно приобретает в процессе обычной жизни и общения, равно как и естественный быденный язык, представляющий собой вербальный «опыт мира», в который «погружён» человек. В общеупотребительной лексике фиксируется повседневное знание многих людей, отражается множественность картин мира и их интерпретаций.

Мир повседневности — это интересубъективно структурированный, типизированный мир, в котором смешиваются элементы разных смысловых сфер. В соответствии с современными представлениями повседневность и «конечные смысловые сферы», к которым относится и наука, связаны